

Dag Matzow

Nytt liv i surt vann

Historien om sur nedbør og kalkingen av vassdrag i Norge

SUR NEDBØR

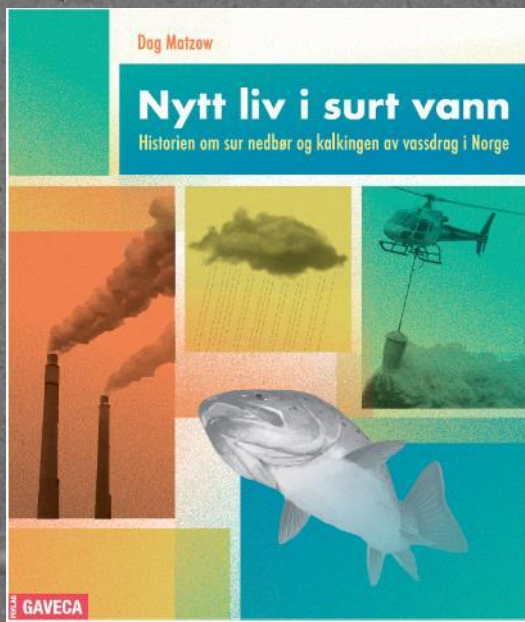
Naturkatastrofe som særlig rammet Sør-Norge og Sør-Sverige

Ingen enkelt påvirkning har til nå ført til større konsekvenser på naturen

Ga støtet til tidenes mest omfattende samordnede naturforskningsprosjekt i Norge

En stor sak for mediene, politikerne og folk flest i flere tiår etter 1970

Førte til tidenes største sammenhengende naturverntiltak -
2,3 milliarder kroner brukt til kalking av sure vassdrag 1983-2018

Hvem bryr seg om sur nedbør i dag??

Er problemet løst?

Sur nedbør – resultat av den industrielle revolusjonen i Europa

Svovel fra brenning av kull

«Acid rain» nevnt første gang 1872
– og deretter glemt i nesten hundre år

Manchester 1852

Robert Angus
Smith

Fisken begynte å dø i Norge for mer enn hundre år siden

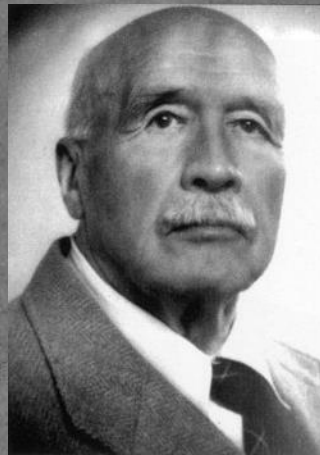
Ørret døde i klekkerier og innlandsvann i indre Agder
Laksedød i Frafjordelva i Rogaland

Hva var årsaken? En parasitt?

Fisken døde av surt vann – men hvorfor ble vannet surt?.

Hartvig
Huitfeldt-Kaas
1913-22

Knut
Dahl
1916-26

Alf
Dannevig
1930 - 1938

Sur nedbør ble «oppdaget» på ny

Langtransporterte luftforurensinger

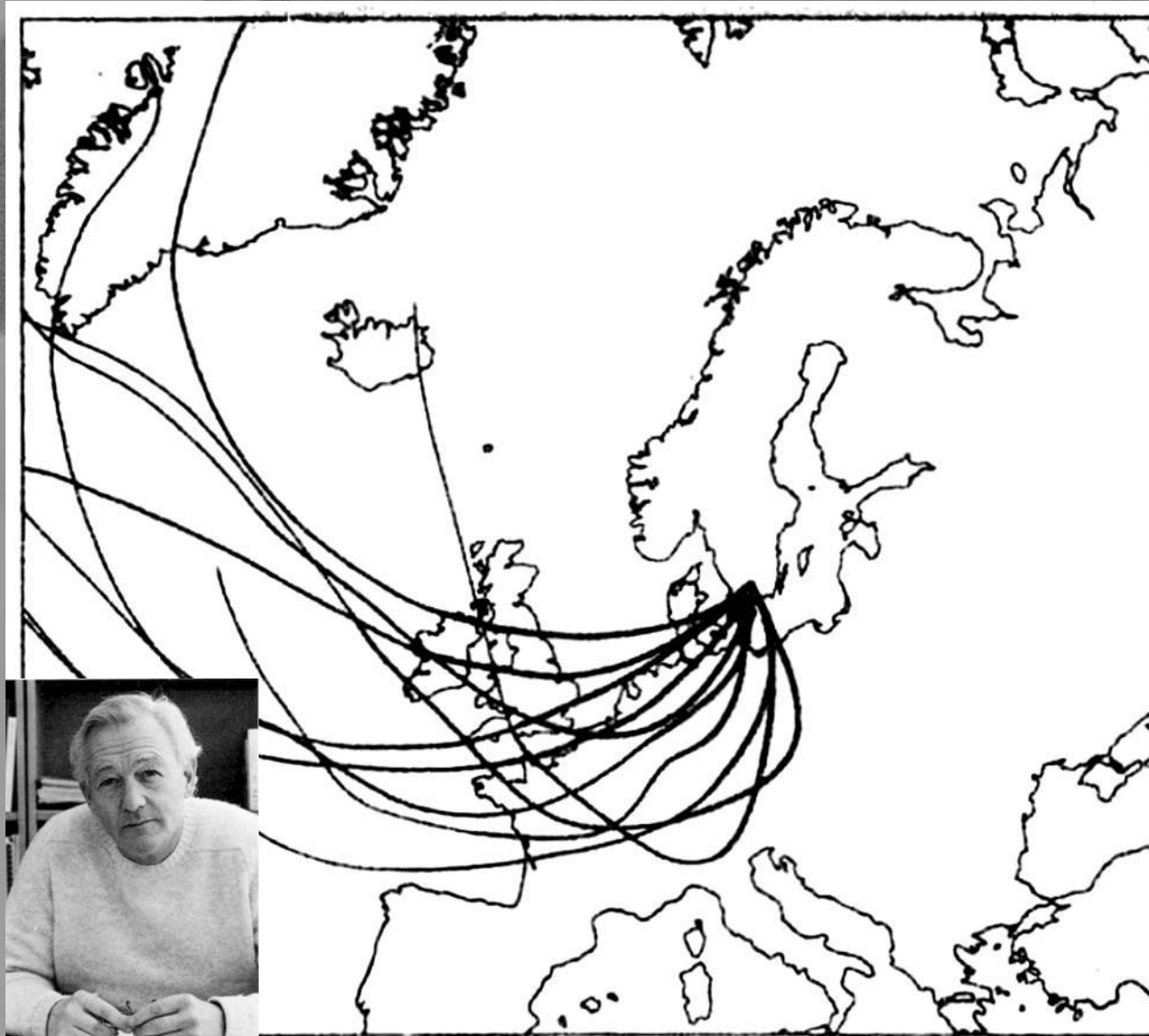
Eville Gorham
1955

Alf
Dannevig
1959

Svante Odén
1967

SNSF-prosjektet 1972-1980

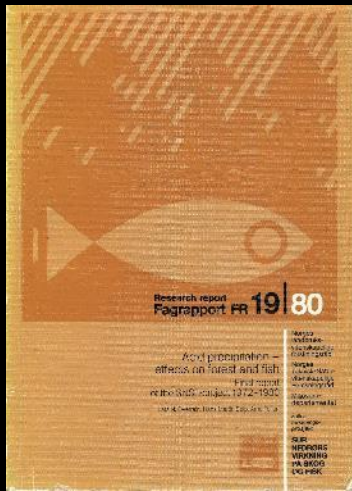
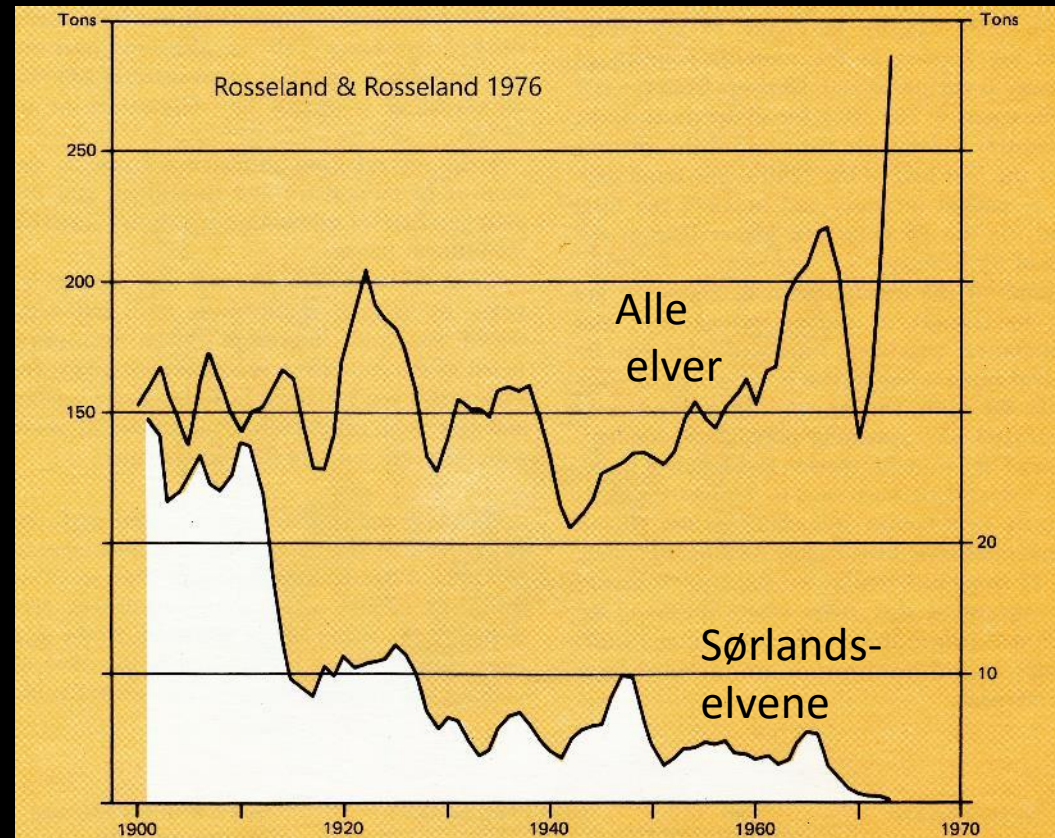
Sur nedbørs virkning på skog og fisk

Et stort og banebrytende prosjekt
Mange forskningsmiljøer
samarbeidet:

Meteorologer
Skogforskere
Vannforskere
Biologer
Botanikere

Skog – ikke påvist alvorlige skader
Fisk og ferskvann – store skader

Årlige laksefangster:

1980-tallet – etter SNSF

Mye oppmerksomhet – mer forskning - mye diskusjon

Rosenquist:
Sur nedbør
er ikke hovedårsaken

Skogdød i Europa
– hva med Norge?

Sjokktall fra Sørlandet

Sur nedbør framskynder senilitet?

Dødsraten for folk som dør av senilitet er høyere på kysten av Sørlandet, enn i resten av landet.

Dette er et av resultatene i en undersøkelse som Statistisk Sentralbyrå er i ferd med å gjennomføre, og forskerne er relativt sikre på at årsaken er å finne i aluminiuminnholdet i drikkevannet

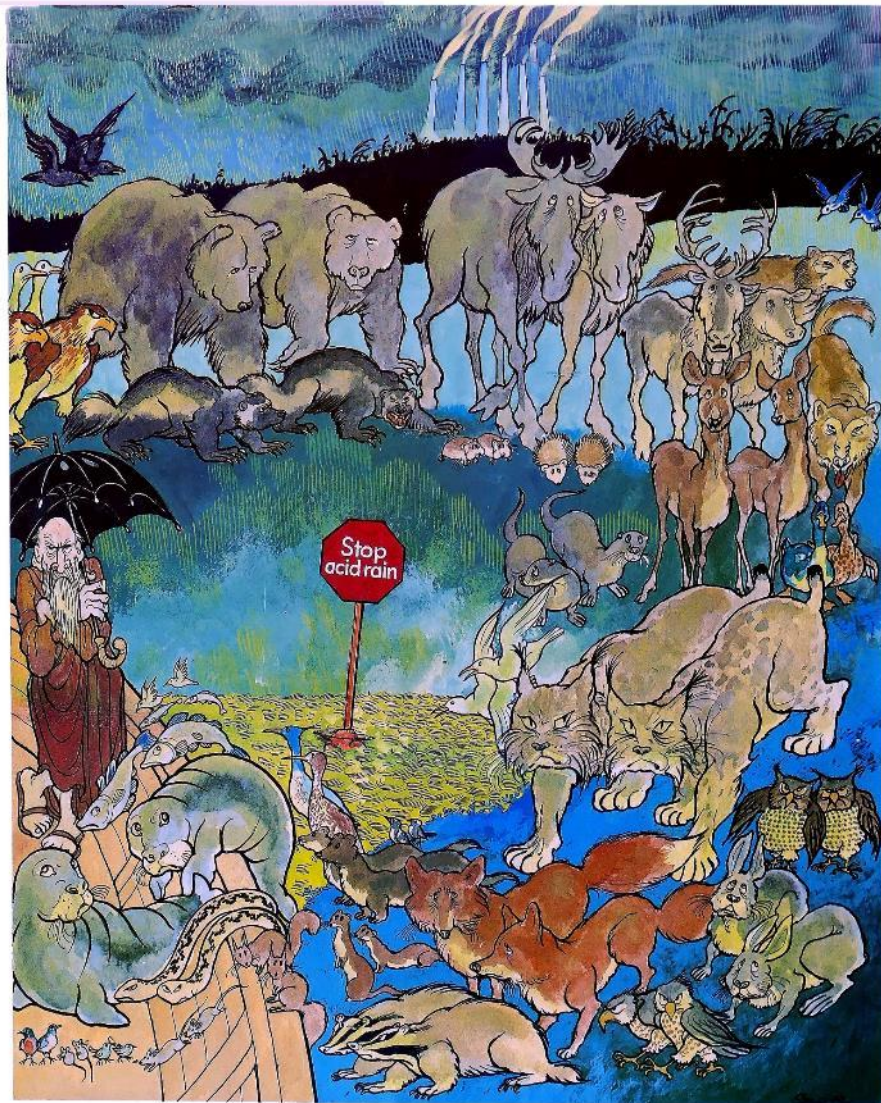
som er høyere her enn i resten av landet. Den sure nedbøren som Storbritannia for en stor del er skyld i, kan dermed se ut til å ha langt alvorligere virkninger enn kun død fisk og forgiftede vassdrag.

Side 9

Resultatet er alarmende, sier prosjektleder Tefi Vogt i Statistisk Sentralbyrå. (Foto: Rolf Sævi)

Tefa –gruppen fra 1985:

STOP ACID RAIN

The emissions of sulphur- and nitrogen oxides from mainly power stations and factories are polluting the air and making the rain more acid. This acid rain harms soil, crops, trees and water life, including fish. It also corrodes metals and building material. High concentrations of sulphur- and nitrogen oxides in the air also harms human health. This is why acid rain today is one of the world's most serious environmental problems. If it is allowed to continue we shall soon have to build a new Noah's Ark. Which is why we must — quickly! —

★REDUCE THE SULPHUR CONTENTS IN COAL AND OIL

It is possible to use fuels with naturally low sulphur content, or to desulphurise them before they are burnt.

★CLEAN THE WASTE GASES

In all major coal- and oil-fired power plants sulphur should be extracted from flue gases, so it does not escape to form acid rain.

★INVEST IN NEW METHODS OF COMBUSTION

By using new technologies such as the fluidized bed combustion, it is possible to drastically reduce emissions of both sulphur- and nitrogen oxides.

★REDUCE THE WASTE OF ENERGY AND MATERIALS

By using energy more efficiently, we can cut down the need for coal and oil, and save ourselves money as well.

★INVEST IN RENEWABLE ENERGY SOURCES

Fossil fuels must be replaced by alternative energy sources, like solar, wind and water power, geothermal energy and use of plant fuels.

★EXPAND PUBLIC TRANSPORT SERVICES

Car exhaust fumes account for a high proportion of the discharge of acidifying nitrogen oxides.

★COMPLY WITH THE ECE CONVENTION

An international Convention exists by which countries undertake to reduce their discharges of long-range transboundary air pollutants. We must be sure that every country complies with that Convention.

For further information, please contact:

Fisken dør – hva kan vi gjøre?

Tidlige forsøk på kalking:

Syverin Sunde
1926

1970-tallet:

Grenland sportsfiskere i Telemark

Hans Kalleberg - Evje

Grimstad

...

Alternativ til kalking

Canadisk bekkerøye?

Veldig populær ganske lenge,
men lite bærekraftig.

Nesten borte i dag

Ørret som tåler surt vann?

Foredling lyktes ikke

Naturlige tolerante stammer

Noe må gjøres!

Et folkekrav

1976 - Miljøvernminister Gro Harlem Brundtland i Stortinget:

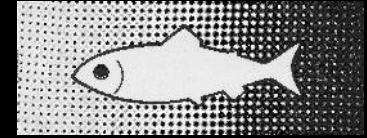
Spørsmålet om mottiltak kan bli reist av andre land som et alternativ til begrensning av utslippene. Selv om arbeidet med mottiltak ikke kan være en primær målsetting, vil det likevel bli gjennomført avgrensede studier med henblikk på å få et rimelig grunnlag for realistiske vurderinger av mulighetene for mottiltak

«**Sørlandsmafiaen**» etablerte seg – press mot regjeringen

Vi vet nok! Sett i gang med kalking. Opprett et statlig kalkingsfond

Flere utredninger og forberedelser: 1976,1977,1978

Kalkingsprosjektet 1979-1984

«Forsøks- og forskningsprogram omkring kjemiske tiltak for å begrense forurensning av vann og vassdrag»

Dag Matzow

Dag Hongve

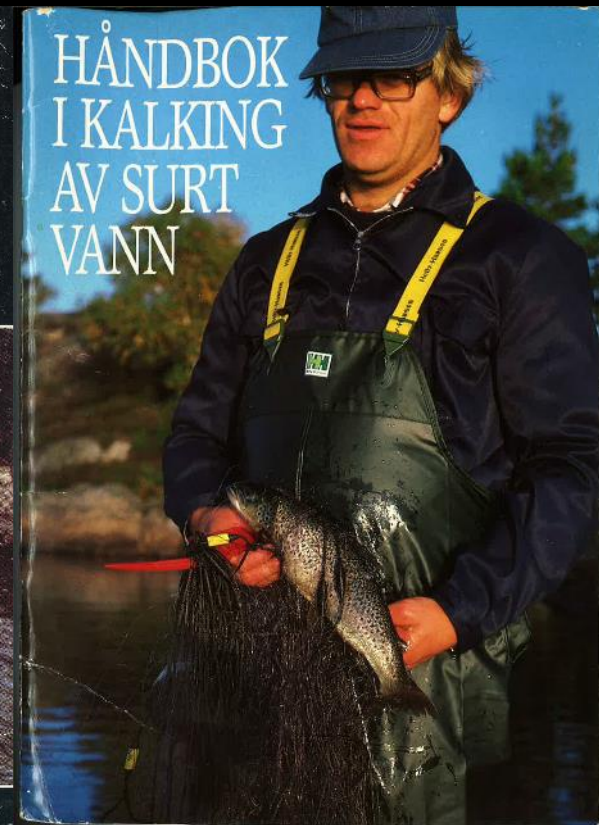
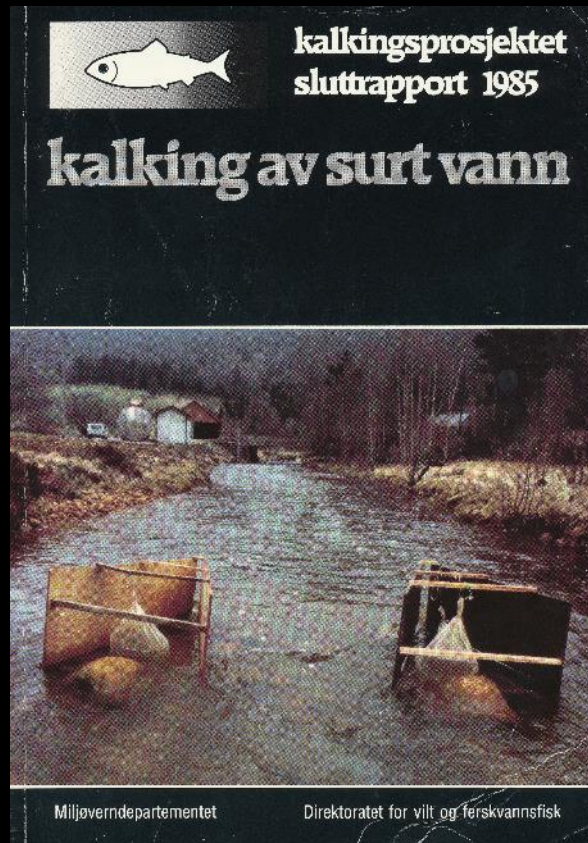
Atle Hindar

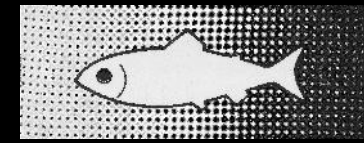
Einar
Kleiven

Hans
Abrahamsen

Forsøk i lakseelv:

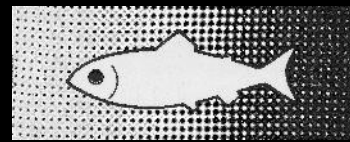
Frafjord 1980-81
Kortvarig, men lærerikt

Audna 1982-84. Flere kalkingsmetoder.

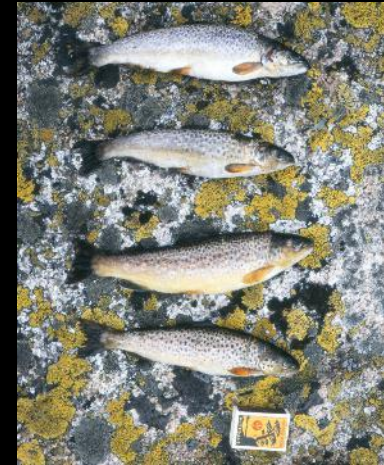
Grundig vitenskapelig oppfølging: **Kalking av lakseelver er mulig!**

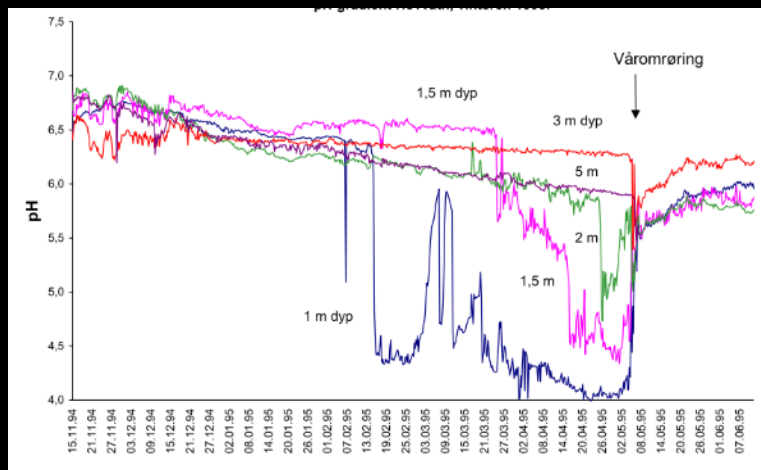
Innsjøkalking Hovvatn – Aust-Agder

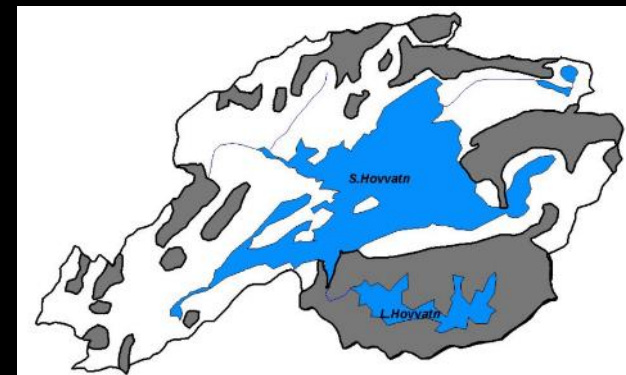
Kalking på isen 1981

Satte ut ørret 1981 - vellykket

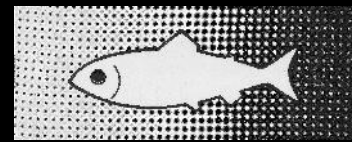

«Surt lokk» under isen 1995

Terrengkalking 1995

Kalkingsforsøk i Gjerstad

Enkle metoder

Jens Petter Nilssen

Grundig oppfølging – Mange hovedfagstudenter

Internasjonale forhandlinger og avtaler

om redusering av langtransporterte

Grenseoverskridende luftforurensinger

Stockholmkonferansen 1972

Genèvekonvensjonen 1979

EMEP-protokollen 1984

Svovelprotokollen 1985

NOX-protokollen 1988

....

Norge aktiv pådriver og premissgiver
Modell for våre dagers klimaavtaler

53 land har sluttet seg til Genèvekonvensjonen om langtransporterte luftforurensinger

Storbritannia var en bremsekloss

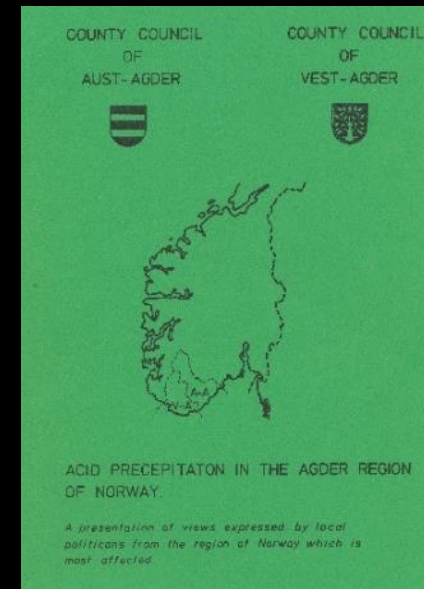
Benektet ansvaret i det lengste
Forvrengte forskningsresultater
Beskyldte Norge for politisk forskning

Et uigjendrivelig bevis:

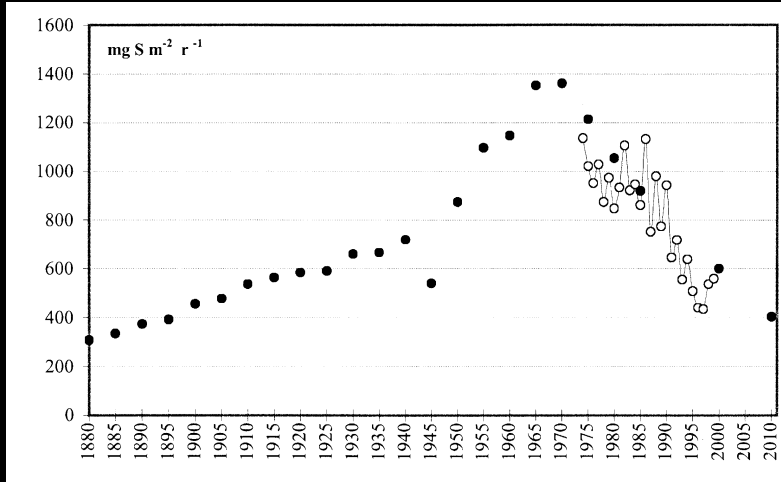
Ballongen til åtte år gamle Alistair Smith
Svevde fra York til Hovvatn i 1982

Agderpolitikere
reiste til London
i 1985 og 1988

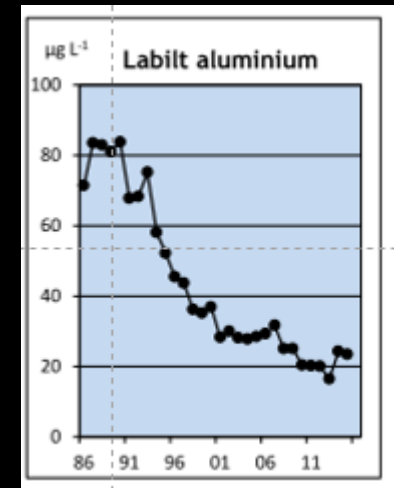
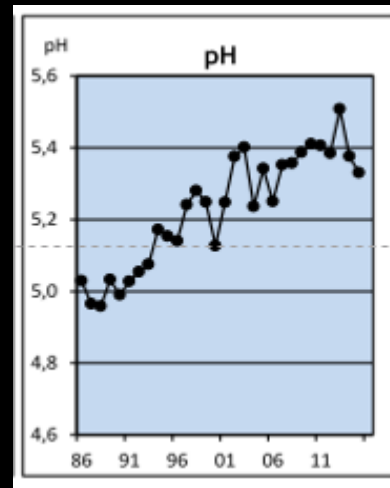

Margareth Thatcher i Norge 1986
Opptøyer ved Akershus,
Men: annonserte at rensetiltak skulle komme

Sur nedbør før og nå

Innholdet av svovel har minket sterkt siden 1970-tallet

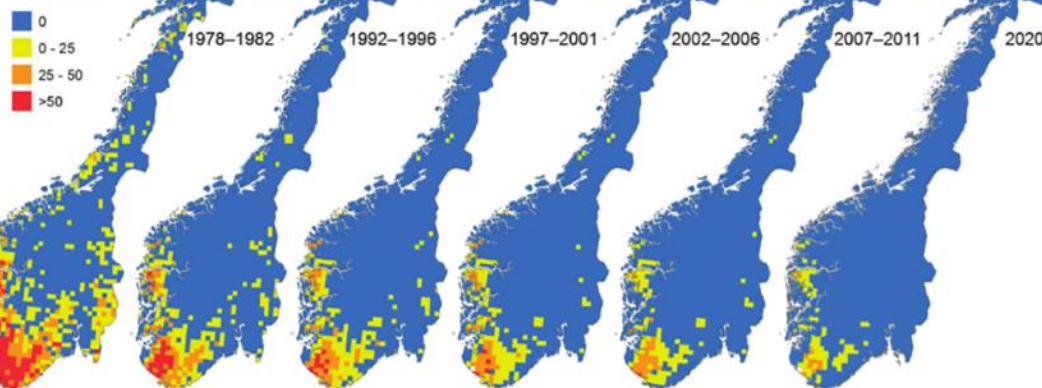

NB!

pH dreper ikke fisk

Aluminium dreper fisk – en spennende forskningshistorie

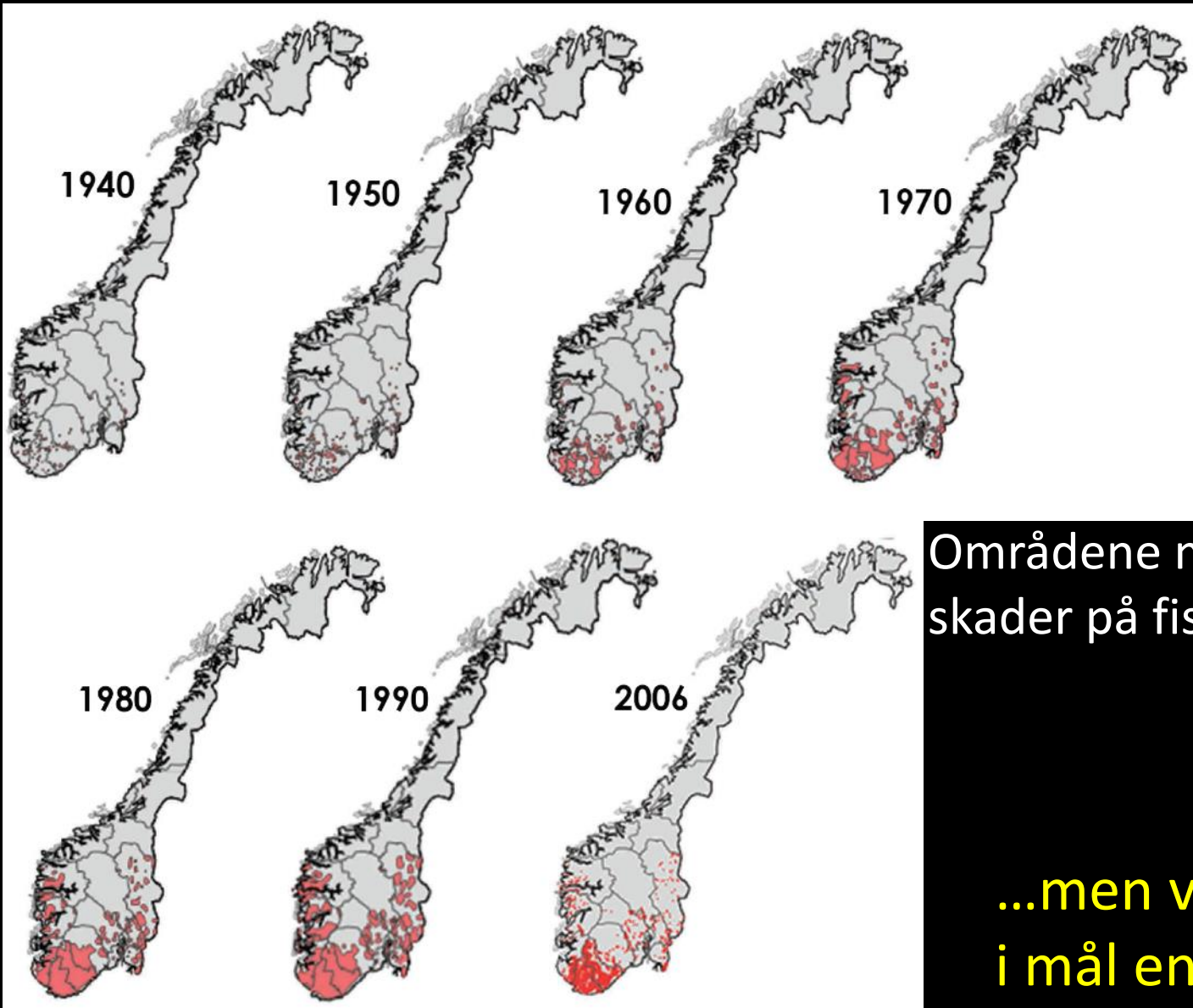
Overskridelse av tålegrense for vann
SSWC_{oag}
mEkv/m²/år

Overskridelsen av tålegrensen for forurensning har minket sterkt fra 1980 til i dag.

Men vi er fremdeles ikke i mål!

Det går bedre for fisken

Områdene med registrerte skader på fiskebestander

...men vi er ikke i mål ennå

Mange forskere har bidratt

Ivar Pors Muniz

Helge Leivestad

Dag Svalastog
Iver Sevaldrud

Bjørn Olav Rosseland
Odd Skogheim

Arne
Henriksen

Foto: NIVA

Richard F.
Wright

Gunnar
Raddum

Atle Hindar

Trygve
Hesthagen

Frode
Kroglund

... **og mange flere**

Vanndirektivet og vannforskriften

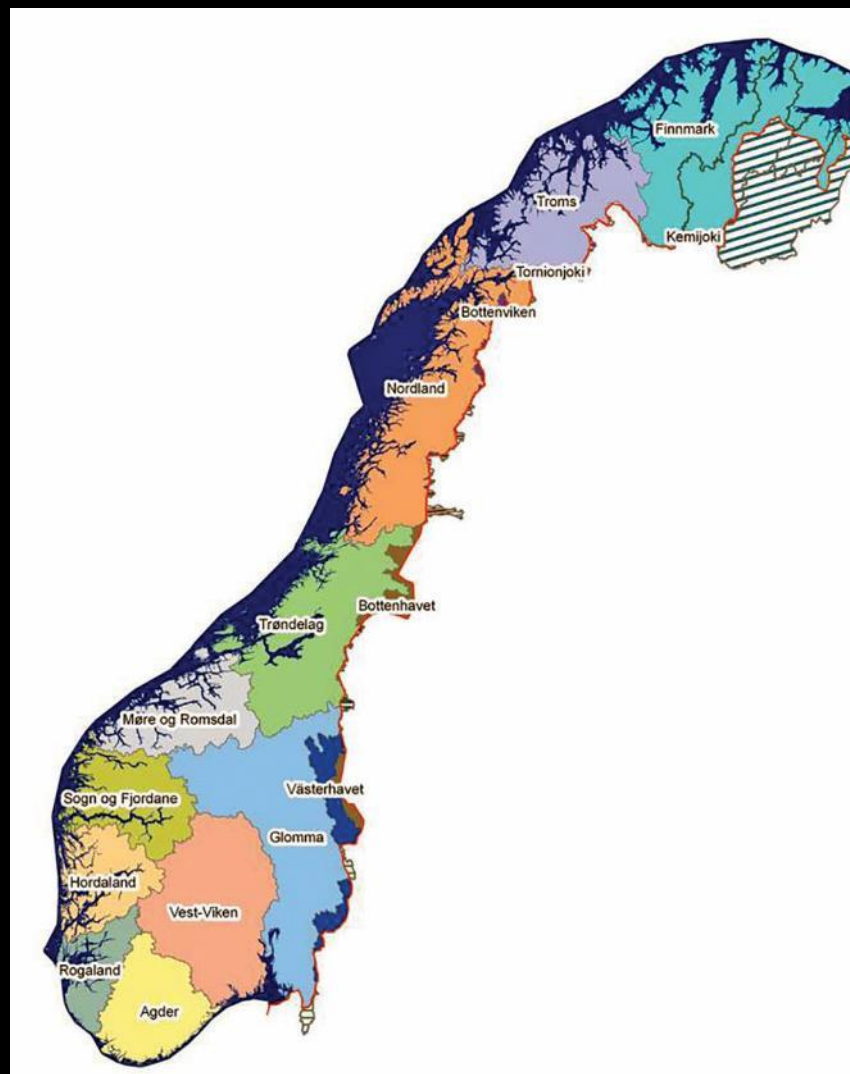
Vedtatt 2006

Strengt krav til alle vannforekomster

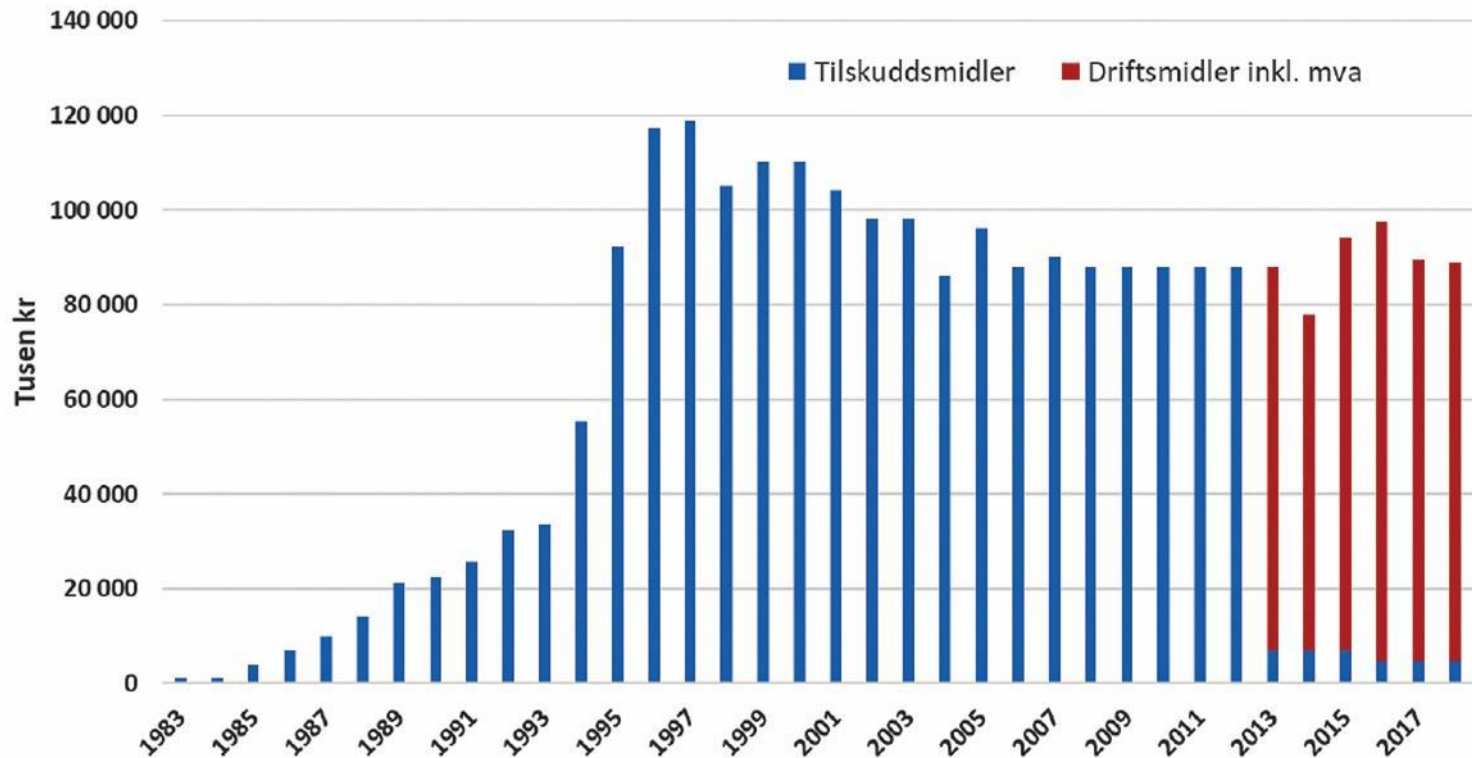
Miljømål skal oppnås innen seks år

Alt vann skal ha:

«minimum **god økologisk tilstand**»

Stortingets bevilgning til kalking 1983 - 2018

Det har i perioder
kostet
politisk kamp

Kalking av terreng

Kostbart på kort sikt,

men:

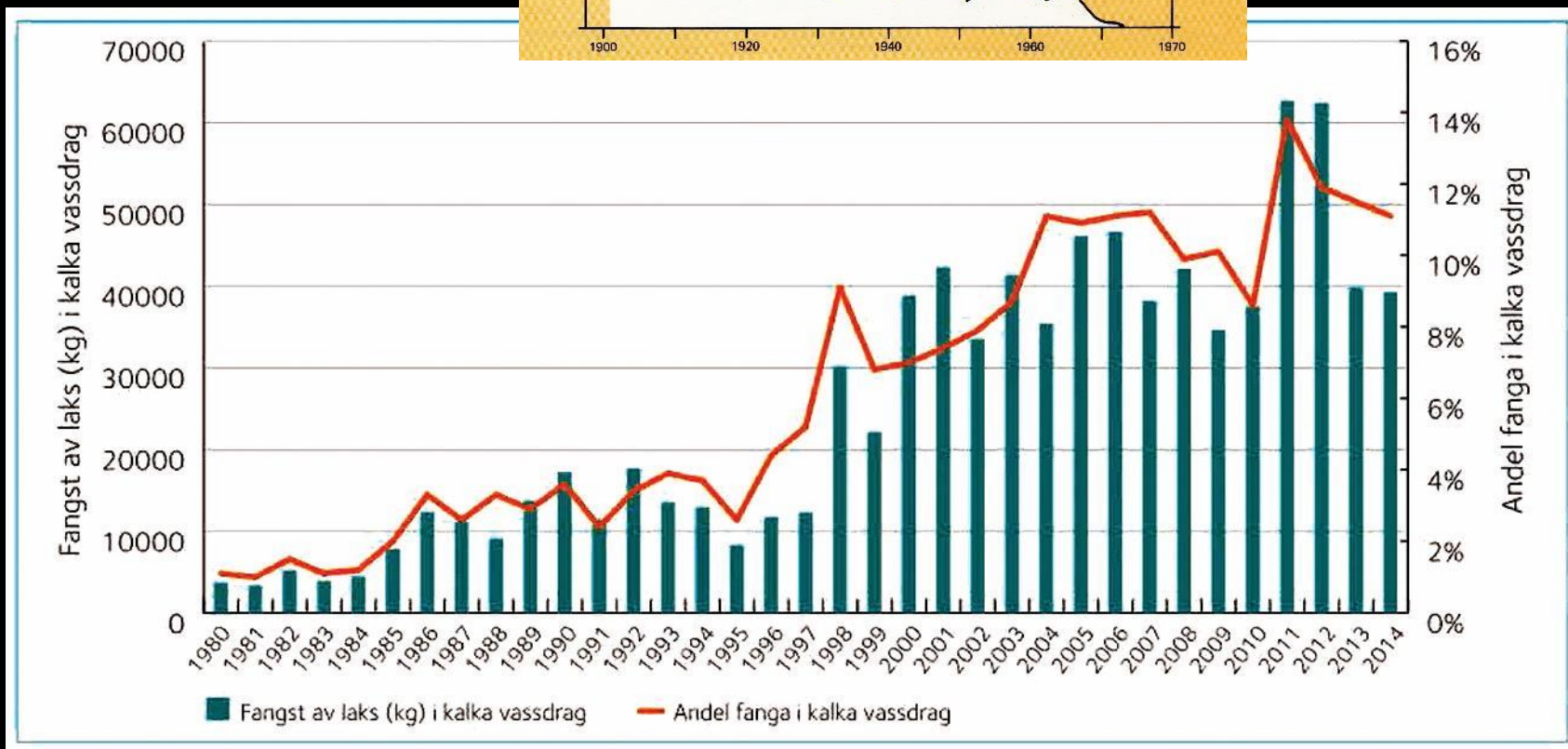
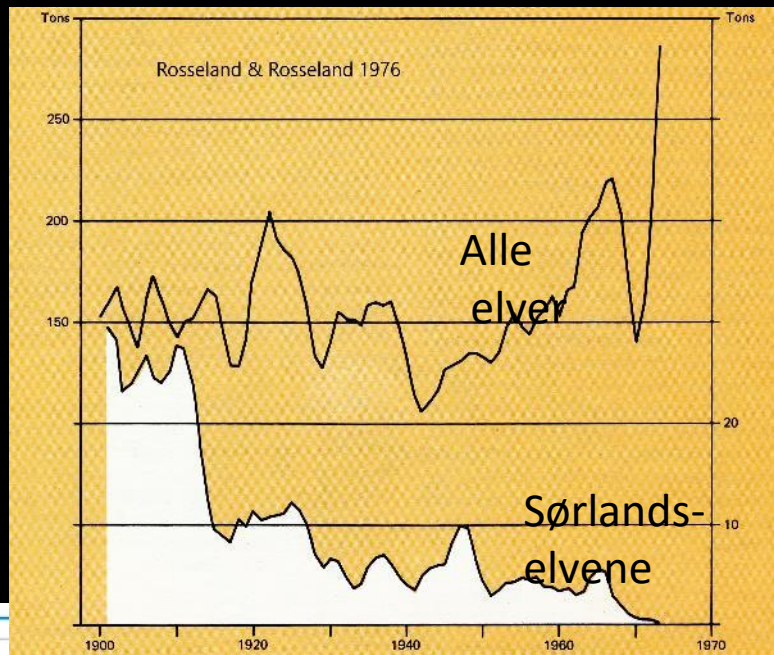
Effektivt, varig og skånsomt på lang sikt

Tjønnsstrond, Nissedal
Røynelandsvann, Grimstad
Hovvatn, Birkenes
Gjerstad

Laksefangst i kalka vassdrag

Innsjøen Vegår

Svenskene viser vei i vassdragene

- Det nytter å kalke sure vann i Aust-Agder

Gjort under å bygge nytt Fosstølbekken fra Espelande grønde ned Vegår. Men det betyr kalking først og sikret vannet i Vegår som en nødvendighet som den nye anlegget. Dette kan bli fordel for mange vannføre i tillegg, dersom stordammene skal bygges.

Av Selve Haugen og Erik Heland (foto)
 At kalkningen snart vil gå på vei som vanlig foretok og styrer, rimer ikke på det staker i Vegår, og det er på tide å kalkne det.
 For hvert niende i drøyt sjuer er Buss sveits domstol, for å sørge en jern strøm av Buss kalkede til Fosstølbekken, en spesiell grønde som går for Espelande-grønde ned Vegår.
 Kalkningen ifølge her, i tillegg til å sikre vannet i Vegår, skal det også sikre vannet i Fosstølbekken, som er et av de mest utsatte vann i Aust-Agder. Dette er et av de mest utsatte vann i Aust-Agder, og det er derfor viktig å sørge for at vannet er rent og trygt for de som drikker det.
 Fosstølbekken er et av de mest utsatte vann i Aust-Agder, og det er derfor viktig å sørge for at vannet er rent og trygt for de som drikker det. Dette er et av de mest utsatte vann i Aust-Agder, og det er derfor viktig å sørge for at vannet er rent og trygt for de som drikker det.
Ringer i vannet
 At kalkingen vil være, er en viktig del av arbeidet med å sikre vannet i Vegår. Dette er et av de mest utsatte vann i Aust-Agder, og det er derfor viktig å sørge for at vannet er rent og trygt for de som drikker det.

Et gruppe av menn i Aust-Agder er blitt, eller kalket på 1880-tallet. Her diskuterte varerne for Fosstølbekken i Vegår og Buss kalkede til Fosstølbekken. Dette er et av de mest utsatte vann i Aust-Agder, og det er derfor viktig å sørge for at vannet er rent og trygt for de som drikker det.

Båtkalking Vegår 1985

Vegårvasselva 1986-2001

Fosstølbekken 1984 - 1990

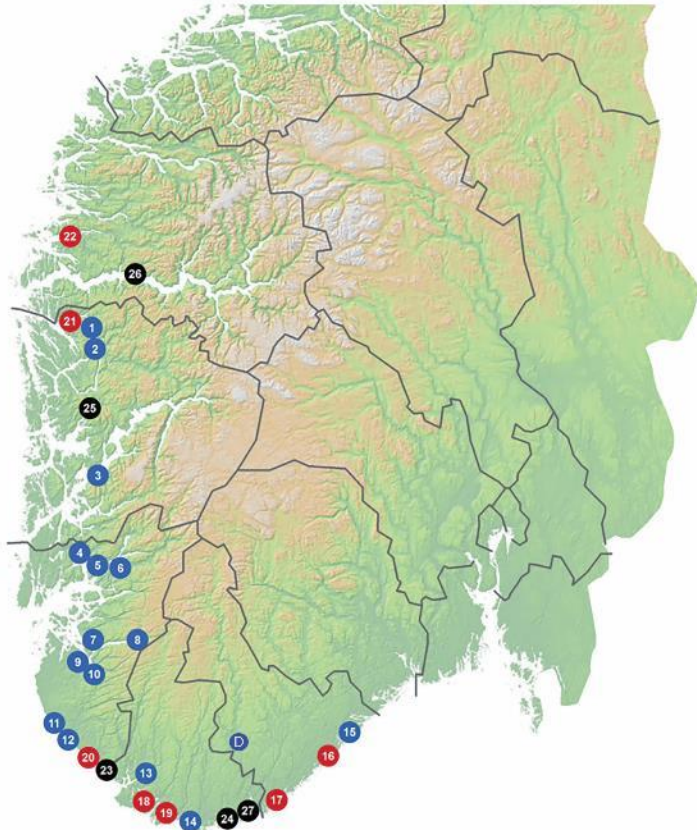

Storørret i Vegår

Eventyret om krøkla

Laksevasdrag Nasjonale kalkingsprosjekter

Kalka laksevasdrag

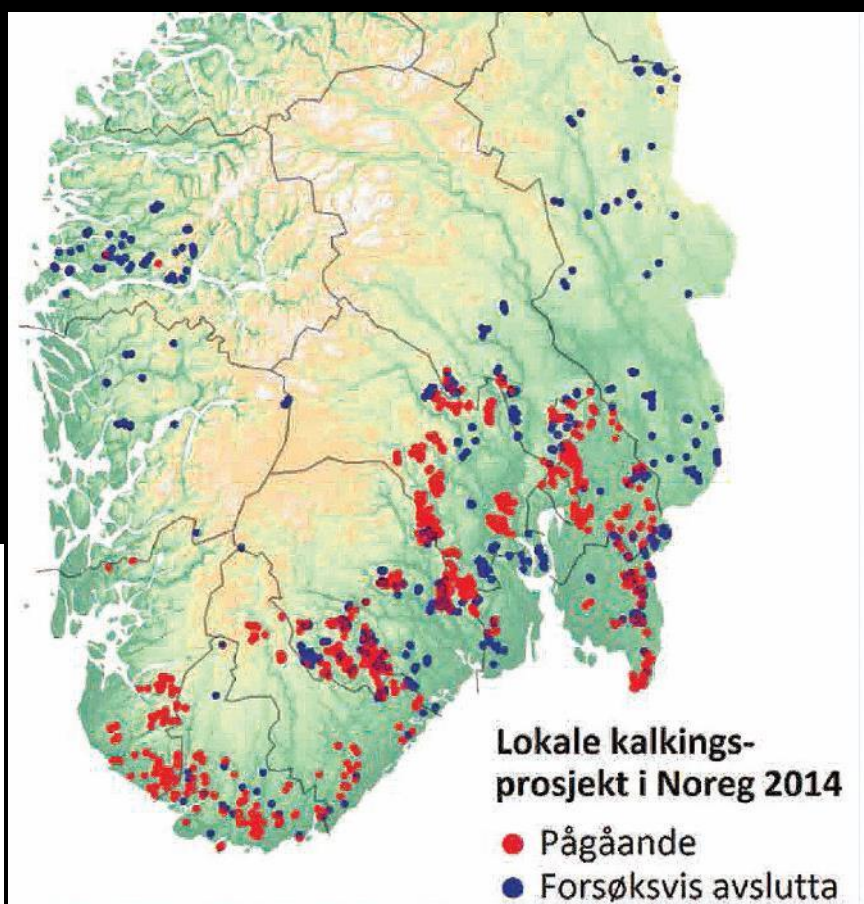
- 1 Modalselva
- 2 Eksingedalsvassdraget
- 3 Uskedalselva
- 4 Rødneelva
- 5 Vikedalselva
- 6 Suldalslågen
- 7 Jørpelandselva
- 8 Lyseelva
- 9 Espedalselva
- 10 Frafjordelva
- 11 Ogna
- 12 Bjerkreimsvassdraget
- 13 Kvina
- 14 Mandalsvassdraget
- 15 Vegårsvassdraget

Kalka laksevasdrag med optimaliseringsbehov

- 16 Arendalsvassdraget
- 17 Tovdalsvassdraget
- 18 Audna
- 19 Lygna
- 20 Sokndalsvassdraget
- 21 Yndesdalsvassdraget
- 22 Flekke-Guddalsvassdraget

Nye laksevasdrag

- 23 Sireåna
- 24 Sogndalselva (Søgneelva)
- 25 Samnangervassdraget
- 26 Daleelva
- 27 Høibekken i Otravassdraget

Lokale kalkingsprosjekt i Noreg 2014

- Pågåande
- Forsøksvis avslutta

Lokale kalkingsprosjekter

Grundig overvåking og faglig oppfølging er en nøkkelfaktor for suksess

Større innsikt og forståelse

Sannheten kan finnes innerst i ei kinesisk eske

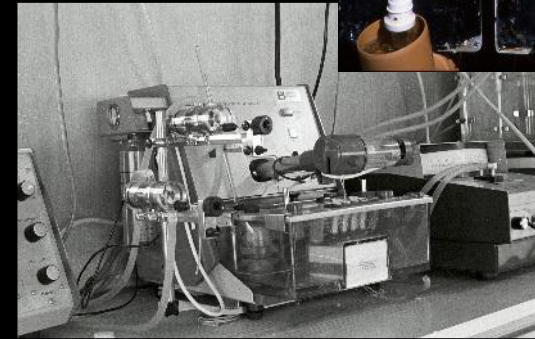
(Eksempel: giftig aluminium i surt og kalka vann)

Målemetodene blir forbedret

Kalkingsmetodene blir forbedret

Tiltak blir billigere og mer effektive

Myndigheter og politikere får sikrere beslutningsgrunnlag

I dag er tilstanden i vassdragene blitt mye bedre
Nedbøren er mindre sur

Innlandsfisken klarer seg stort sett som normalt

Lakseelvene i sør er fremdeles svært sårbare – må kalkes i mange år

Mange dyre- og plantearter vil bruke lang tid på å komme tilbake

Langt etterslep før tilstanden er god

NB:

Forbedringen har stagneret etter 2010 – tilstanden kan lett forverres igjen
Overvåking må fortsette i lang tid

Vi er ikke i mål. Forsuringen er ikke avblåst.

Dag Matzow

Nytt liv i surt vann

Historien om sur nedbør og kalkingen av vassdrag i Norge

Framtidas utfordringer i vassdragene våre:

Vannkraft

Forurensing

Inngrep

Forsuring

Klimaendringer